

zofije, tj. »labavog« identiteta, načelno istovjetnog bilo kojem drugom europskom identitetu (s time da autor naglašuje posebnu vrijednost filozofskog stvaralaštva 60-ih i 70-ih godina, koje se realiziralo u krugu časopisa *Praxis* i Korčulanske ljetne škole).

Dvije rasprave o F. Petriću (prva o njegovu pojmu bitka, a druga o Petrićevu monizmu) pokazuju kako Veljak primjenjuje svoje kriterije na istraživanje starije filozofije. Relevantno je samo ono što je od filozofskog značaja (što je slučaj s Petrićevim metafizikom), a što autor kritički raščlanjuje s velikom akribičnošću i veoma minuciozno, pokazujući, među ostalima, kako se Petrić koleba između monizma i dualizma.

O političkom dvojstvu ljevica-desnica Veljak raspravlja u povodu Bobbiove knjige *Desnica i ljevica*, a time započinje drugi dio knjige, posvećen izravnoj praktičkoj filozofiji (premda niti u prvome dijelu, koji je posvećen teorijskoj filozofiji, nema – s djelomičnom iznimkom rasprava o Petriću – nikakvih tragova ekskluzivističkog zatvaranja u sferu teorijskog). U ovome dijelu autor među ostalima kritički analizira koncepciju otvorenog i zatvorenog društva (posebno upozoravajući na moguću instrumentalizaciju koncepta otvorenog društva od strane prodornijeg dijela ratno-profitske elite u našoj zemlji, kao i u susjednim zemljama koje su sudjelovale u ratovima 90-ih godina); odnos znanosti, tehnike i napretka; pitanje regionalizma; ideologiju globalizacije, te koncept multikulturalizma.

U raspravi pod naslovom »Paradigma moguće budućnosti« autor nemilosrdno secira ideju malih naroda kao avangarde duhovne obnove posrnutog čovječanstva, tematizirajući zlo koje je u minulim ratovima došlo do izražaja u ključu Hegelova pojma »ništećeg Ništa«, kao i pojma »radikalnog zla«, te suprotstavlja perspektivi svijeta podijeljenog na mnoštvo malih despocija Kantovu ideju praktičkog uma, koji jedini može razriješavati faktičke antinomije. U protivnom, »radikalno zlo zadobiva apsolutan svjetsko-posthistorijski primat i zatvara budućnost, obesmišljavajući time i svaki autentičan čin u prošlosti, u razmrvljenom svijetu novog organizma bitno svedene na rezervoar podaničkog zaborava« (str. 165).

Veljakova knjiga zaslužuje pažnju u prvome redu ukoliko ona pokazuje potencijale filozofije, koja – izlazeći iz *bjelokosne kule akademskog samozadovoljstva* – nudi svijetu model gipkog intelektualnog sučeljavanja s proturječijima i problemima s kojima se naša epoha suočava. Oblikujući duh na razini

maksimalnih mogućnosti, takva se filozofija iskazuje kao moćno oružje u borbi protiv prijetećeg bezumlja i njime popraćenog radikalnog zla.

Zvonko Šundov

Slavko Kulić

Neoliberalizam kao socijaldarvinizam

Rat za dominaciju ili bolji svijet

Prometej, Zagreb 2004., 261 str.

Ova je knjiga rezultat višegodišnjeg istraživanja na Ekonomskom institutu u Zagrebu, u okviru programa Odjela za interdisciplinarna istraživanja. Podijeljena je u pet dijelova: *Conciliandum*, *Docendum*, *Permovendum*, *Quintessentia* i *Conclusio*.

Conciliandum. Filozofija načina života (odgovor na pitanje: Kako?) traži socijalno-političko-ekonomsku i pravnu konceptualizaciju života preko dubinskog tumačenja onog što jest (realiteta) u odnosu na ono prema čemu teži (idealiteta) pojedinac, zajednica i čovječanstvo. Ono što ne možemo percipirati iz realiteta, smatramo da ne postoji, a time isključujemo i neke druge mogućnosti. Čovjekovo znanje nije na razini apsolutnih znanja (pogotovo to vrijedi za ekonomske znanosti) već na razini konvencije: »kao da jest« ono što naš instrumentalizirani um projicira da jest. Radi se, naime, o perceptivnom defektu, grešci u »ulazu« u ljudsku svijest i tumačenju tog »ulaza« u odnosu na »izlaz«. Problem je u samom čovjekovu misaono-spoznajnom organu, koji je naučen da razmišlja na razini stvari. *Homo sapiens sapiens* pohlepan je za stvarima u skladu s instinktom lovca-sakupljača. On još uvijek nije došao do spoznaje da prosuđuje što to znači opstanak i razvoj života. Upotreba antropotehnika u iskorištavanju prirodnih resursa bez razmišljanja o etičnosti uzrok je svih problema na Zemlji, a iste uglavnom služe prisilnom prisvajanju. *Kultur-ni mem* (najmanja jedinica sociokulturne informacije) zahtijeva da se i u ekonomiji uključi etički kriterij smisla pri prosuđivanju uzroka i posljedica određene djelatnosti. Ekonomija kao nasilje može se sažeti u princip s

obzirom na profit »više-brže« i princip s obzirom na rad »brže-više«. Utilitarističko-materijalistički svjetonazor suvremenog svijeta, pokretan pohlepom, traži usvajanje monopoliziranog znanja i vještina za asimilaciju pomoću doktrine mema nasilja; zato je bitno tko stvara ta znanja i vještine da bi tako oblikovao našu svijest. Nasilje možemo definirati kao pravo jačeg subjekta da upotrebljava prema vlastitoj volji fizičku silu (vojne intervencije) i/ili monetarnu prisilu (vjerovničko-dužnički odnos) prema drugom ili drugim subjektima međunarodnog prava. Ravnopravan odnos zahtijevao bi da pravo određuje kada i kako koristiti silu, odnosno prisilu. Napredak života može se ostvariti samo usvajanjem biofilnog, biocentričkog sustava vrijednosti prema svim živim bićima. Potrebna je transcendencia utilitarizma u pravcu humanističkog svjetonazora, koji omogućuje integriranje filozofije u edukaciju. Pomoću filozofije, mi možemo kvalitetnije razumjeti zbilju, te mijenjati se i usmjeravati prema opstanku i razvoju – očovječavanju.

Docendum. Autor pojašnjava kako se tip društvenog poretka određuje pomoću politike i ekonomije (pravo se javlja kao nadgradnja), a one na način edukacije. Edukacija ovisi o isprepletenosti centrifugalnih i centripetalnih elemenata iz politike i ekonomije. Ako je edukologija (integrativna znanost) usmjerena na afirmaciju prijenosa mema lovca-sakupljača, principa prisvajanja umjesto principa stvaranja, ona ne postiže svoj cilj. Edukacijski ciljevi traže eksplicitnost, transparentnost procesa učenja, stjecanja znanja i vještina, te usvajanje određenih odgojnih stavova i vrijednosti. Ali oni ostaju ulteriorni u politici i ekonomiji i služe sadašnjem poretku sile. Naime, povijest globalnog uma svjedoči da 99,9 posto bitka *Homo sapiens sapiens* pripada lovcu-sakupljaču, uvijek je prednost egzistencije nad esencijom. Možemo tvrditi da je *Homo sapiens sapiens* određen genotipom, a zarobljen fenotipom. Osviještena manjina ne može napraviti iskorak u povijest ljudskosti, jer se većina osjeća determinirana kulturnim memom nasilja. Oslobođanje okova mentaliteta lovca-sakupljača, njegova modela prisvajanja, traži jaču maštu, višu razinu svijesti za takvo ljudsko nastojanje; humanizam je jedna od mogućih filozofija budućnosti na horizontalnom rasporedu moći, te biocentrični sustav vrijednosti. Globalnim promišljanjem, oslobođenim od modela prisvajanja, možemo širiti mem svijesti i empatije prema drugom biću. Prijenos mema suosjećajnosti i osviještenosti jest pretpostavka mnemoničke evolucije, ali to je budućnost. U sadašnjosti

se često zanemaruje i prešućuje devijacija neoliberalne doktrine. Neoliberalizam određuje princip prisvajanja, što utječe na ponašanje čovjeka prema prirodi i prema drugim ljudima – određuje način proizvodnje za život. Ovakav neoliberalizam odbacuje teoriju radne vrijednosti, a ugrađuje princip profita. U strukturi troškova i cijena odnos između materijala i rada bio je 30:70, danas je obrnuta struktura troškova i cijena 70:30. Vrijednost postaje profit, a ne rad; *potroši sve što je iskoristivo u prirodi!* Fenomen »više-brže« instrumentaliziran je kroz edukaciju iz političkih i ekonomskih znanosti, na učenju o poretku moći, te nediferenciranom i homogenom ekonomskom rastu. Taj fenomen zapravo onesposobljava kreativnost i omogućuje prilagodbu pomoću manjeg otpora. Osnovna matrica sastoji se od principa prisvajanja iz pozicije prava kao jačeg, odnosno na mentalitetu lovca-sakupljača. Korijeni neoliberalizma potječu iz protestantizma i antropocentričnog sustava vrijednosti. Antropocentrični sustav najlakše je objasniti kao scijentističko-tehnološko-biocidnu konstrukciju odnosa u društvu. Posljedice su takve doktrine da prevladavaju kratkoročni interesi s dugoročnim štetama. Zašto? Iz mema kapitala isključen je moral. Moral određuje upotrebu znanja u djelatnom. Bez morala nema humanizacije društvenih odnosa. Patentizacija političkog i ekonomskog sustava paradigmom globalizacije prijevarena je ljudske vrste. Globalizacija znači profit za manji broj ljudi, dok za ostale predstavlja osiromašenje. Promocija bogaćenja obavlja se osmišljavanjem lukrativnih spekulacija, posebno s tečajem i dionicama. Profit se uzima putem manipulacije cijenom nematerijalne komponente u strukturi koštanja i kapitalnoj cijeni. Oscilacije cijena dovode do pada povjerenja u vrijednost te nematerijalne komponente i nastaje kriza. Slobodno kretanje robe, kapitala i usluga jest obmana; moguće je samo iz centara moći prema periferiji, ali ne i prema centrima moći od periferija. Pogotovo je to izraženo kod subvencioniranja, gdje moćni zabranjuju siromašnima da poduzmu te iste mjere. Globalna je ekonomija zapravo monolitna, provodi nasilje nad dostojanstvom različitih kultura. Vulgarizacijom ljudskih prava ista uništava sposobnost da čovjek slobodno kreira svoj život. Da bi neoliberalizam dokazao princip prisvajanja (mem lovca-sakupljača), on uvodi novu paradigmu – socijaldarvinizam. Socijaldarvinizam se tumači kao ustroj ljudskog socijaliteta preko replikacije odnosa iz prirode, odnosno upotreba genetskih algoritama radi opravdanja neoliberalnih modela

održavanja života. Genetski algoritam bitan je kao metoda traženja najpogodnijeg pojedinca unutar populacije radi svladavanja zadanih ciljeva u ostvarivanju profita neoinpeirijalne politike i ekonomije. Darwinova teorija zasnovana je na prirodnom odabiru, tumačenjem neoliberalne doktrine; to znači: takav oblik sociokulturne komunikacije gdje moćnici biraju moćnike i stvaraju interpersonalne saveze, a ostali akteri (slabiji) samo su voljni izvršitelji naloga. To je pokretačka snaga globalizacije. Takav način globalizacije zahtijeva adaptaciju okoline njihovim zahtjevima i interesima. Možemo se složiti da je ovakvo tumačenje Darwinove teorije evolucije zloupotrebjeno. Cilj, po teoriji evolucije, jest reprodukcija, a ne elitistička i segregacijska ideologija »jačeg«.

Permovenidum. Svijet subjekata međunarodnog prava (država) nestaje, stvara se odnos interesa moćnih pojedinaca. Utilitarističko-hedonistički koncept odnosa vodi prema sve većoj neodgovornosti spram životne okoline. Čovjek raspolaže moći koja postaje opasna za sam opstanak. Moćni prijete preventivnim ratom, ekonomskim sankcijama prema slabijim, jer ih kao ugrožava mnoštvo bespomoćnih. Promišljanje drukčijeg mogućeg svijeta postaje nužnost. Traži se novo znanje. Život kao sloboda zahtijeva da se svaki čovjek razumije kao biološko i društveno biće. Razvoj ljudskih potencijala neograničen je, unutar socijalne grupe traži se prvenstveno suradnja, altruizam, transcendencija jednostavnog u složeno biće. Veća svjesnost traži i poštivanje drugih oblika života (biljke i životinje), teži principu odgovornosti da se sačuva i unaprijedi život na Zemlji. Svijet odgovornosti proizlazi iz neurofiziološko-evolucijskog razvoja ljudske svijesti. Vrijednost ljudskog bitka očituje se u intencijalnom svjesnom razumijevanju okoline i razmišljanja o očovječavanju. Kako doći do očovječavanja? Čovjek je sposoban proizvoditi za život iz sebe – *autopoiesis*. To znači da je svrha postojanja zadana: prvo, kroz promatranje sebe u interakciji s okolinom; drugo, kao samoodređenje iz sebe, a prema toj okolini. Život na Zemlji može opstati samo ako razumijemo odgovornost prema svemu živom (biofilni model). Traži se holistički pristup razumijevanju stvarnosti. Holističko mišljenje integrira svijest o povezanosti stvarnosti s događajima. Čovjek mora očuvati prirodnu i kulturnu raznolikost i mir. Mir je *condicio sine qua non* svakog razvoja života. Potrebno je razvijati svijest o suodgovornosti i suodnosu kao višoj razini djelovanja prema drugim bićima.

Quintessentia. Postavlja se pitanje kako doći do tog novog način mišljenja i/ili znanja.

Dakle, to novo znanje i/ili mišljenje potrebno nam je da bismo se nadali boljem životu, moramo drukčije misliti; da bismo drukčije mislili, moramo drukčije znati; da bismo drukčije znali, moramo drukčije učiti.

Novo znanje i/ili mišljenje autor naziva sinteznom inteligencijom – uvjetom opstanka i razvoja. Sintezna inteligencija proizlazi iz ujedinjavanja emocionalne i intelektualne inteligencije. Sintezna inteligencija (SI) razvija svijest o suodnosu, suradnji i suosjećajnosti za drugog. Bit takvog načina mišljenja o višoj razini smisla jest kultiviranje ljudske vrste. Kreativnost ljudske vrste mora se očitovati kroz SI, usprkos antropološkoj ograničenosti. Možemo si postaviti opravdano pitanje: je li SI iluzija? Nije. Sve veći broj ljudi osjeća potrebu za drukčijim učenjem i ponašanjem spram života i prirode. Ljudi sve više teže toleranciji i uvažavanju dostojanstva drugih. Potiču razvoj, te emocionalnu i intelektualnu svijest o sebi i okolini. Samo na takav način možemo se suočiti s patnjom svih živih bića. Težnja prema SI dostižna je za svakog pojedinca i narod u cjelini. Treba razvijati svijest o altruizmu, slobodi, suodgovornosti za svoja djelovanja i ograničavanju svojih potreba.

Conclusio. Ako se ljudska vrsta ponaša u skladu s onim što jest i kako zna, a ne i onim što bi moglo biti i što će se sve znati tada možemo tvrditi da je život na Zemlji – ovakav kakvim ga poznamo – ugrožen. Usprkos svim dosadašnjim dostignućima, tj. antropotehnikama, mi smo u sukobu i sa životom i s prirodom, jer smo izabrali antropocentričan sustav vrijednosti, hijerarhijski raspored moći, nediferenciran i homogeni rast. Odlučili smo se za konvenciju nasilnog prisvajanja prirodnih izvora, geografskog prostora i ljudskog rada, bez razumijevanja posljedica našeg djelovanja, a sve zbog toga što je isključen moral. Moral sadrži u sebi brigu i za opstanak i razvoj svih oblika života. Dakle, čovjek pomoću sintezne inteligencije može postići očovječavanje. SI temelj je više razine koherencije svijesti ljudske vrste i dubljeg razumijevanja života, odnosno polazna osnovica novog biocentričnog sustava vrijednosti, solidarnosti, suradnje za stvaranje socijaliteta kulture mira i različitosti.

Knjiga *Neoliberalizam kao socijaldarvinizam*, s podnaslovom *Rat za dominaciju ili bolji svijet*, jedina je takve vrste u RH, usudio bih se reći, rijetka i u svijetu. Možemo je staviti uz bok radovima N. Chomskog i J. Stiglitz. Da bi se potpuno razumio sadržaj, potrebno je koncentrirano čitanje i određeno predznanje iz različitih znanstvenih disciplina. Zašto? Posebno bih naglasio da je Kulić, za sada, je-

dini autor u Hrvatskoj koji je primijenio znanja: 1) iz društvenih znanosti (ekonomija, filozofija, politologija, sociologija, evolucijska psihologija i pravo); 2) iz prirodnih znanosti (neuroznanosti, medicina, evolucijska biologija i genetika); 3) iz interdisciplinarnih znanosti (sociobiologija, sacionika, antropologija, edukologija i memetika), te ih supsumirao u jednu smislenu epistemologiju, koja egzistira kroz cijelo djelo. Njegova znanstvena promišljanja o čovjeku nisu negativistička već humanistička; za njega, čovjek je misaono biće koje tek treba postati spoznajno svjesno onoga što se događa oko njega i u njemu samom. Autor dubinski analizira stanje globalnih odnosa u svijetu, te daje sintezu onog što jest i projekciju kakvi bi ti odnosi trebali biti. Sjetimo se samo knjige *Strategija nasilja kao strategija razvoja* iz 1996., gdje se već mogu nazrijeti konture buduće kritike neoliberalizma kao socijaldarvinizma. Nažalost, recepcija Kulićeva znanstvenog rada u RH nije kakva bi trebala biti; na našu štetu možemo reći da je poznatiji i cjenjeniji u inozemstvu (o čemu svjedoče primljene nagrade).

Na kraju mi ostaje nada da će se to promijeniti baš ovom knjigom.

Marko Škopac

Hauke Brunkhorst

Solidarnost

Od građanskog prijateljstva do globalne pravne zajednice

S njemačkoga preveo Tomislav Medak, Beogradski krug & Multimedijalni institut Zagreb, Beograd – Zagreb 2004.

Pojam solidarnosti u današnjem je političkom okružju možda najnedostatniji pojam.

Kako u političkoj teoriji tako, i još više, u političkoj praksi.

Prije svega, nedostajući je upravo u pukome realitetu svijeta u kojemu živimo.

Da ne navodimo na ovome mjestu njegove sveprisutno prepoznatljive karakteristike, re-

cimo tek ovo: u globalnom svijetu omiprezentne komunikacije nedostaje nam globalno statuiranje globalne solidarnosti.

Njemački filozof i sociolog srednje generacije, Hauke Brunkhorst, odlučio se navlastito pozabaviti baš ovom temom. Upravo pridjevak njemački bitno predodređuje i njegovu metodu pri tom pokušaju.

Jer, baš njemački, odnosno germanski pedantno, Brunkhorst je posložio povijest samozadanog termina, izložio najrelevantniju literaturu, ali i filozofski domišljeno ponudio nam viđenje solidarnosti u sveobuhvatnosti suvremenih teorijskih diskursa.

Na sličan je način temi postmodernizma, primjerice, pristupio svojedobno Wolfgang Welsch, dajući ovoj kulturološki »ne-njemačkoj temi« dignitet filozofijskog uvida.

Brunkhorst je inače autor koji je dosada bio prevodan na hrvatski tek u obliku njegovih kraćih uradaka, svojevremeno objavljivanih u časopisima poput *Filozofskih istraživanja* i *Kulturnog radnika*. Ovo je njegova prva knjiga objavljena na hrvatskome.

Sam je, pak, autor u svijetu poznat kao jedan od najplodotvornijih nastavljača kritičke teorije općenito, kao i misli Jürgena Habermasa, posebice.

No, svojim se radovima, kao i knjigama o Adornu, Marcuseu i Hannah Arendt, uvelike osamostalio kao navlastit predstavnik »Nove kritičke teorije«, po čemu je i nazvana eponimni knjižni niz Beogradskog kruga i Multimedijalnog instituta iz Zagreba.

Brunkhorst je i dugogodišnji ko-direktor kursa iz »Socijalne filozofije«, koji se svake godine plodotvorno odvija na Interuniverzitetском centru u Dubrovniku.

Knjiga *Solidarnost* nosi podnaslov *Od građanskog prijateljstva do globalne pravne zajednice*. Njime je vrlo opipljivo opisan put po kojemu se kreće razvijanje Brunkhorstove analize pojma.

Nakon kratkog uvodnog dijela, gdje se govori o pojmu solidarnosti, knjiga je podijeljena u tri zasebne cjeline.

U prvoj se cjelini, nazvanoj »Stupnjevi solidarnosti«, daje povijesni pregled nastanka pojma. Ovaj je dio podijeljen u tri temeljna historijska očitovanja u razvoju solidarnosti. Naime, ista se razvija stupnjevanim slijedom od termina »građanskog prijateljstva«, preko europskog začinjanja u »jeruzalemskom bratstvu«, pa do Ideja iz revolucionarne 1789., odnosno prvih naznaka »patriotizma ljudskih prava«.

Taj se slijed, na drugi način, pokreće iz he-lenističko-rimske tradicije, preko židovsko-